

Оригиналан научни рад

Славица Гостимировић
Народна библиотека Добој
slavicagostimirovic@gmail.com

UDK 050.488РАЗВИТАК(497.6)
"1910/1999"
[https://doi.org/10.18485/
bibliotekar.2018.60.2.8](https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2018.60.2.8)

КЊИЖЕВНО-КУЛТУРНИ ЧАСОПИС РАЗВИТАК

Сажетак: Основа за покретање часописа *Развиџак* биле су тадашње историјске и културне прилике на просторима Босне и Херцеговине, односно Босанске Крајине. Цјелокупни период излажења књижевно-културног часописа *Развиџак* дијелимо на четири раздобља, која су временски веома удаљена (1910, 1935–1941, 1972–1975, 1999). Овим радом жеља нам је да дамо скроман допринос развоју науке и очувању српске периодике, да прикажемо њену важност у ширењу писмености, културе, те очувању културне традиције, а све то захваљујући ентузијастима, који су несебично радили на утемељењу нашег културног идентитета.

Кључне речи: часопис *Развиџак*, Петар Кочић, Босанска Крајина, анексија Босне, Млада Босна, Бранко Чубриловић, Јово Зубовић, Божо Булатовић, Миодраг М. Вулин.

Прилике (историјске, политичке и културне) које су претходиле настанку часописа

Да бисмо што боље схватили услове у којима је био покренут и у којима је излазио часопис *Развиџак*, требало би да дамо преглед неких важних дешавања која су се у том периоду, периоду око анексије, а нарочито послје ње одигравала, као и да прикажемо настојања да се замишљена улога овог часописа, али и идеје Петра Кочића и сарадника и судионика остваре.

Као поприште непрестаних сукоба између слободољубивих снага и туђинске колонијалне силе, те социјалних превирања условљених тешким положајем кметова и фабричких радника, територијално подручје Босне и Херцеговине постаје, нарочито послје анексије, подручје у које све више долази инострани капитал, за чији су рачун аустроугарски окупатори брутално гушили родољубиву активност домицилног становништва. Било која политичка акција, која је имала ослободилачке циљеве наилазила је

на веома оштре репресалије. Оне су с обзиром на неповољне међународне прилике потпуно умртвиле српску чаршију, неутралисале отпор муслиманског беговата и приклониле политичка струјања унутар хрватских групација идеји тријализма.

Долазак и активирање иностраног и формирање домаћег капитала изазвало је, међутим, брзе друштвене промјене, тако да се у том времену, упркос најжешћој експлоатацији, појавила млађа радничка класа, као значајан политички фактор. Генералним штрајком, оснивањем синдикалне организације и социјалдемократске партије са органом *Глас слободе*, она је започињала дивовску борбу за ломљење капиталистичких окова. Истовремено с овим тече и процес пауперизације села који је одузимао крајишком сељаку и најминималније могућности за опстанак, тјерајући га у град као нову јефтину радну снагу у капиталистичкој привреди. Српска народна интелигенција, мада угрожена непрестаним и снажним аустроугарским притиском, није у судбоносним тренуцима имала јединствене ставове о појединим важним питањима, као што је било аграрно, и проблем будућег државноправног положаја Босне и Херцеговине. Иако је Сарајевска резолуција представљала платформу за остваривање извјесног степена кохезије између српских политичких групација, ипак је незаинтересованост Српске народне организације за рјешење аграрног питања изазвала међу српским интелектуалцима из Босанске Крајине, окупљеним око бањалучке *Ошацибине*, одређену реакцију у прилог досљедној и неодложној борби за укидање кметства, које је у Босанској Крајини попримило најдрастичније размјере и најтеже облике, као недирнут остатак старих феудалних односа, уређених Сеферском наредбом.

Уредник *Ошацибине* Петар Кочић, сматрајући Босну и Херцеговину дијелом југословенске цјелине, а српско становништво у њој носиоцем борбе за национално ослобођење и уједињење, тежио је за остварењем пуне афирмације српског језика, као основног оруђа за сузбијање туђинског насиља и утицаја, што је водило културном напретку домаћег становништва. Кочић се такође борио да и хрватском и муслиманском становништву буде осигурано исто право.

Као најборбенији српски лист у Босни и Херцеговини, чији је уредник заступао гледиште да би народ требало да властитом борбом извојује слободу, *Ошацибина* је са својим уредничким колегијумом доживјела најтеже ударце и престала излазити 1908. године, пред анексију. Кочић се нашао у затвору због чланка објављеног у *Ошацибини* под називом *Барути мирише*, након чега је лист угашен, а сви уредници и ближи сарадници такође су били позатварани.

У тешким данима послје анексије гаси се и мостарски *Народ*, а *Српска ријеч* у Сарајеву више није објављивала прилоге који су имали било какав борбенији призив. Још је само лист *Дан*, као орган Српске самосталне странке, енергично заступао радикално рјешење аграрног питања, противећи се опортунистичком ставу Српске народне организације. Српски часопис *Босанска вила*, без обзира што је углавном садржао књижевне прилоге, задржао је и патриотски смијер.

Инспирисана младотурском револуцијом, муслиманска политичка организација је имала часопис *Муслиманска свијест* у коме је покушавала да у почетној фази свога дјеловања изгради било какав одређени политички програм, у чему није успјела. Листови *Муслиманска слоја* и *Мусавајл*, иначе гласила земљопосједника, остављали су мјесто искључиво реакционарној оријентацији, изражавајући крајњу приврженост застарјелом систему земљишних односа и нетрпељивости према српским кметовима.

Веома тешке и оштре мјере предузете против *Ошацибине* и Кочићеве групе, Кочићева неустрашивост и борбени дух, те вишеструко тамновање, одвратили су представнике српске чаршије од борбених идеала и помагања Кочићевих борбених акција. С обзиром на то да је 1908. године био пуштен из затвора, утврдио је да у Бањалуци тренутно нема подршку за било какав политички рад, те се повукао у завичај, наставивши, према Скерлићевом савјету, књижевни рад.

Покретање *Развијка* 1910

Послје *Ошацибине*, која је имала веома велики одјек, Крајина је остала без иједног српског листа. И осјетила се потреба за оснивање гласила. У то вријеме Кочић је већ био на слободи, пошто је помилован и пуштен из тузланског затвора. С обзиром на то да је био у незавидном материјалном положају, без основних животних средстава и без занимања, под утицајем пријатеља почеће да размишља о покретању неког часописа. Утицај пријатеља Јована Цвијића, Васе Глушца, Владислава Скарића, Косте Мајкића и других, с којима се редовно састајао у кафани Балкан, љубав према родном крају и наклоност за испитивање прошлости Змијања, дјеловали су на њега да почне радити на покретању часописа који би уз књижевност давао довољно мјеста фолклору, историји и социјалној проблематици. У тим приликама Кочић је говорио: „Да нам је штогођ листића, макар колик прст, само да се зна да смо живи.” Кочић је своју замисао убрзо и остварио, окупивши у јесен 1909. године у Бањалуци групу интелектуалаца од којих

су неки били даровити познаваоци појединих области народне културе и прилика у којима је народ живио, као што је нпр. Владислав Скарин. Њихова иницијатива наишла је на широк одзив изабраног круга културних и политичких радника, тако да је већ у јануару 1910. године у Бањалуци изашао први број часописа *Развитак*, чији је назив симболично одражавао његов програм јачања слободарске свијести у ширим слојевима крајишког становништва. О називу часописа Васо Глушац је рекао: „Назвали смо га тим именом стога да карактеришемо наше мале снаге, из којих ће се касније развити велик и снажан рад, који ће путем просвете и културе довести наш народ коначно до уједињења и ослобођења. Не смемо клонути духом, него храбро гледати стварности у очи, и припремити се за боља и сретнија времена.”¹

Из овога је уочљива и јасна основна идеја часописа.

Посебно је истакнут значај рада на културном уздизању народа. Истицано је да би носиоци културног и економског напретка требало да буду родољубиви и образовани људи, од којих се захтијева да у ту сврху уложе све напоре и снаге. Програм часописа је такође одређен у погледу врсте појединих дисциплина које ће у часопису бити заступљене, а као главне области наведене су: књижевност и умјетност, етнографска тематика, етички проблеми и социоекономска питања. Наглашено је да ће часопис бити прилагођен малом, обичном човјеку, настојећи да му помогне, а на тај начин и да користи општенородним интересима.

Већ у првом броју *Развитка* појављују се угледна имена, чији радови одишу дубоким познавањем тадашње социјалнополитичке и културне стварности. Тако, на примјер, Шантићева пјесма *На њиви*, објављена тик до уводне ријечи, снажно оцртава биједу и огорчење угњетаваног сељака, допуњавајући идеју која је изразена у уводном дијелу. И остали прилози, у којима су углавном, обрађиване историјске теме, дати књижевни прикази и фолклорне биљешке, обиљежавајући тежње часописа, које се огледају у привржености интересима народа и оданости идеалу социјалне правде. Ову карактеристику су у пуном обиму задржали и наредни бројеви *Развитка*, објављујући историјску грађу и књижевне приказе, што је за тај период представљало најпоузданије средство за јачање националне свијести у народу. Тако је у броју 2 од 1. фебруара 1910. објављен чланак *Узајамна помоћ у народу*, а у броју 3 чланак *Супериорна и инфериорна раса*. Оба чланка написао је Коста Мајкић. У првом се истиче потреба за соли-

¹ „Развитак“, *Развитак* год. 1, бр. 1 (1910): 4.

дарношћу становништва, а у другом оштро осуђују расистичка схватања и кастинска подвојеност у неким земљама, са позивом да се становници Босне и Херцеговине сложено одупру германизацији и економском притиску туђина. Почев од другог броја, часопис је у наставцима објављивао Кочићеву приповијетку *Суданија*, у којој су обрађени сатирични мотиви који илуструју апсурдна обиљежја аустријског кривичног правосуђа и исквареност језика суда који је настао мијешањем домаћих и страних израза у судском поступку. У току излагања у *Развићку* је такође објављена и Кочићева краћа, али веома студиозна расправа *Историја имена Бање Луке*, у којој је аутор дошао до закључка да ријеч „Бања” представља присвојни придјев ријечи „бан”, што представља прилог проучавању топонима на нашим просторима.

Од веома великог значаја за овај часопис била је сарадња Павла Лагарића, који се у часопису оглашавао есејима о великанима свјетске књижевности. Својим језгровитим стилем и улажењем у суштину приказиваних дјела Лагарић је успио да приближи читаоцима дјела великих писаца. Др Васо Глушац је у својим приказима обрађивао домаће писце и њихова дјела, показујући при томе велико познавање ондашњих прилика и народне историје, али посебно књижевности. Међу истакнутим прилозима свакако су значајни радови Милана Карановића, који се односе на област народног живота, као и историјске расправе Владе Скорића.

Из садржаја часописа видљиво је да је *Развићак* нарочиту пажњу поклањао културној и борбеној традицији, о чему свједоче објављени одломци аутобиографија: Васе Пелагића, Гавре Вучковића Крајишника и војводе Пере Креце. У појединим бројевима појављивали су се и анонимни прикази, као нпр. приказ о Гаври Вучковићу Крајишнику, за који се с великом вјероватноћом може претпоставити да припадају Кочићу, према темпераментном стилу писања, као и према очигледним одличним познавањем народне традиције ужег Кочићевог завичаја.

Почев од броја 3 у *Развићку* су објављени и краћи текстови посвећени фолклору. Веома занимљив је и чланак Данила Димовића, објављен у дво-броју 5–6, који носи наслов *Жалбена молба*, у коме се између осталог наводи да суци страног поријекла, који не познају народни језик, нити начин на који народ ових крајева функционише, не могу ни доћи до праве истине у процесима. Све ово је илустровано сатиричним случајевима несугласица међу појединим учесницима кривичног поступка. Заједничка црта свих објављених прилога састоји се у њиховој (високој) научној и умјетничкој вриједности, дотјераности стила и, што се тиче научних радова, тачности датих података и изведених закључака.

У току 1910. године изашли су бројеви 1, 2, 3, 4, те двоброј 5–6 *Развиџка*. За све вријеме излажења његов власник и издавач био је књижевник Петар Кочић, а уредник Коста Мајкић. Сви бројеви часописа одштампани су на укупно 192 страна или 32 стране по једном броју, односно 2–3 табака формата октав, на средње фином папиру, ћирилицом, у штампарији Спиридона Угреновића у Бањој Луци, у којој је била штампана и *Оџаџбина*. Спиридон Угреновић је потицао из веома сиромашне породице. Радио је као учитељ, а одласком у пензију се досељава у Бањалуку, када 1903. године оснива штампарско-књиговезачку радњу са књижаром. Синови Душан и Љубомир такође се придружују оцу у овом раду. Штампарија је од свог оснивања неколико пута мијењала име и власнике. Првобитно је била Штампарија С. Угреновић, затим Штампарија Сп. Угреновић и синови, Штампарија Браћа Угреновић и на крају Штампарија Душана Угреновића. Штампарију је купила 1922. године Народна радикална странка и промијенила јој име у Глас Крајине д. д. Браћа Угреновић су основали нову штампарију, и назвали је Штампарија и књиговезница Угреновић. У штампарији Угреновић штампана је Кочићева *Оџаџбина*, због које је Љубомир, након изласка из штампе чланка *Баруџи мирише*, ухапшен, заједно са словослагачима, те у логору Арад тешко мучен. У овој штампарији су штампани и бањалучки листови: *Наш животи*, *Ђачко коло*, *Тежачко право*, *Књижевна Крајина* и др.²

Један од циљева Кочићевих другова био је и тај да Кочићу путем *Развиџка* помогну личну борбу са животним недаћама, и да између осталог Кочић уз личну сатисфакцију има и нешто финансијске користи. Међутим, све је било кратког даха. *Развиџак* престаје излазити након само шест мјесеци. Разлог престанка излажења *Развиџка* налази се у чињеници да се Петар Кочић, вијеран својим политичким идеалима и немирном духу, поново активирао у политичким дешавањима, те се након избора за посланика у Босански сабор преселио у Сарајево, а финансијски издаци за часопис били су превелики да би се могао даље одржати. Кочића као власника и издавача снашле су велике материјалне тешкоће, а његова борба с њима била је борба с вјетрењачама, јер су оне непрестано расле и поред значајне помоћи пријатеља, која је била недовољна за Кочићеву егзистенцију и нормално издавање *Развиџка*. Тако нпр. у броју 4 часописа одштампано је обавјештење о новчаној помоћи у износу од 100 аустријских круна, коју је „*Развиџку* упутио управни одбор београдске Прометне банке”. Ова по-

² Бојан Стојнић, *Штампа и штампариие у Бањалуци (до 1941)* (Бањалука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2006).

моћ је значајно свједочанство о симпатијама које је часопис уживао и међу просторно удаљеним читаоцима, мада је несумњива и чињеница да је она била исувише скромна, ако се узме у обзир да је само кауција, коју су од Кочића затражиле аустријске власти због објављивања биљешке о дневном политичком догађају, одређена у износу од 3.000 круна. О великим проблемима који су задесили *Развѝиак* свједочи и садржај Кочићевог писма др Живку Њежићу, у којем се описује случај с кауцијом.

Гашење *Развѝика* довело је до тога да Бања Лука, која је три године раније остала без свог борбеног листа *Оѝаѝбина*, овог пута, иако не заувјек, изгуби и часопис који је показао јаку тенденцију да упозна и повеже становништво Босанске Крајине са српском и европском културом и развије солидарност српског живља у Босни и Херцеговини, истовремено не занемарујући ни интересе широких слојева становништва Босанске Крајине, те да утоли све већу глад становништва Крајине за културним уздизањем.

Лик напредног борца и књижевника Петра Кочића остао је и после његове смрти присутан у успоменама његових другова који су користили сваку повољну прилику да се присјете и да још увећају Кочићеву дјелатност и да стасалим генерацијама народне интелигенције приближе лик и дјело Кочићево, на чији патриотски и историјски значај су указивале његове књиге и расправе, објављиване после Првог свјетског рата. Кочићева идеја која се огледала у социјалном ослобођењу кметства у Краљевини Југославији је спровођена веома споро, скоро цијелу деценију, укидањем феудалних односа и додјељивањем површине од 2.000.000 хектара свима који су заинтересовани за добијање земљишта, а било их је близу 600.000.

Коначно се остварио дуго сањани сан, кмет је постао власник земље од које је до тада давао трећину усјева и половину сијена. Међутим, најсиромашнији међу њима, бивши кметови из Босне и Херцеговине, добили су сразмјерно најмање земље и то без инвентара и са дотадашњим задужењем. Првобитни земљишни максимум непрестано је увећаван, што је ипак највише погодновало богатим земљопосједницима шпекулантима. Они су посредством разних трансакција настојали да за себе извуку максималну корист.

С обзиром на то да су живјели у релативно већим породичним заједницама, у условима примитивне пољопривреде, сељаци у Босанској Крајини нису, након стварања ондашње Југославије, осјетили знатније побољшање у односу на претходни период и неподношљиво стање.

Бањалучка академска омладина, окупљена у клубу академичара у Бањалуци, радила је активно на свом идејном уздизању и стицању марк-

систичког образовања, ангажујући напредне интелектуалце за одржавање предавања и проводећи друге видове политичког и културног рада. Ученици бањалучке Реалне гимназије, окупљени у свом литерарном удружењу Млада Југославија организовали су дебате о социјалним и политичким актуелним питањима, као и књижевне вечери, развијајући се под утицајем напредне литературе.

У Бањалуци од 15. јула до 15. септембра 1935. излазе новине *Народна правда*, које уређују студенти Богдан Јерковић и Ненад Берић, ученици бањалучке Гимназије.

Атмосфера прогресивних културних стремљења захватила је и репертоар бањалучког Позоришта, на којем се понекад нашло неко напредно драмско дјело, као нпр. *Велика буна* Братка Крефта, чије приказивање је тадашњи министар унутрашњих послова Корошец телеграфски забранио на цијелој државној територији. Међутим, др Боривоје Недић, тадашњи управник и редитељ Позоришта, игнорисао је наведену забрану, захваљујући личној храбрости и околности да у Бањалуци, као мањем граду, пажња полицијског апарата није била довољно усредсређена на културне догађаје.

Стога су напредне идеје, путем културних дешавања, полако али сигурно утирале пут.

Поново покретање *Развијка* 1935

Све оно што се у Бањалуци одиграло на културном нивоу између два рата, а тицало се периодичних публикација, било је усмјерено на Кочића и кочићевску традицију и Змијање. Стога је Јово Зубовић, као први покушај у организовању неког листа који ће окупити напредне интелектуалне слојеве, покренуо лист *Змијање*, 1927. године, који нажалост није имао одјека, те је угашен исте године, након само два броја. Сва срећа да неуспјех није поколебао жељу вођену културним развитком. Након бројних покушаја и стремљења, те настојања јачања културног живота, коначно 1930. године, почиње са радом Бањалучко позориште, а почетком 1931. изашао је и први број литерарне ревије *Књижевна Крајина*. Она је представљала „мјесечно литерарни културни прилог службеног листа Врбаске бановине”, чија је предводница био Божидар Весић. Међутим, иако је *Књижевна Крајина* вршила своју улогу због које је и основана, није дала значајније резултате и није била довољна, није имала довољно снаге за мисију због које је основана. Иако је била на линији Кочићеве традиције, осим неколико чланака о Кочићу, није носила његове идеје. Није имала довољно снаге да

пренесе идеале и политичке ставове овог неуморног борца, политичара и највећег агитатора слободарских идеја. У амбијенту све јаче друштвенополитичке поларизације око питања да ли ће демократија бити извојевана и да ли ће побиједити социјална правда, када је унутар појединих културних установа и друштава у Бањалуци започињала борба за политички престиж између напредних и конзервативних елемената, након 25 година од изласка из штампе првог броја *Развијка*, дошло је до његовог поновног покретања, захваљујући групи бањалучких интелектуалаца окупљених у културном друштву „Змијање”, које је основано у Бањалуци крајем 1932. године. Акција поновног покретања *Развијка* имала је циљ да оживи успомену на Петра Кочића и спроведе у дјело његове још увијек неостварене идеје, бар на културном плану, пошто је сељак, притиснут економском биједом, још увијек чамио у тами незнања и сиромаштва. Тако да је *Развијка* обећавао оживљавање и продужавање још увијек недосањаних снова, и под истим именом у Бањалуци, покренут је јануара 1935. године.³

Покретачи другог годишта *Развијка* прихватили су, углавном, концепцију друштва „Змијање” о примарној важности културног рада у народу и то да се не ангажују у размирицама конфронтираних политичких снага. Ипак, њихова стремљења да дјелују независно од савремених политичких догађаја доводила су их у ситуацију да су међу интелектуалцима из Бањалуке и других мјеста могли одабрати веома мало сарадника, а с обзиром на то да су истовремено били руковођени принципом одржавања завидног културног нивоа часописа, што је захтијевало селекцију радова, која се није могла досљедно спроводити јер су прилози достављани и сарадња се заснивала на добровољној основи.

Власници и издавачи часописа били су Јово Зубовић и Бранко Чубриловић, који су му најприје били и уредници, а затим су уређивачки рад часописа настављали Коста Мајкић, Петар Гаковић и Милан Јанковић. Они су у првом броју (број 1, година II, од 1. јануара 1935), објавили уводни чланак који је носио дубоко симболичан назив *Да нас њавимо*. Њихове уводне ријечи пружају нам објашњење разлога који су претходили гашењу *Развијка*, те дају подробно објашњење због чега је Кочић морао напустити Бању Луку 1910. године. Овдје нам дају могућност да схватимо да је са отварањем босанског Сабора тежиште борбе за ослобођење било пребачено у Сарајево, па је због свих тих околности културни рад остао у

³ Branko Milanović, „Književna nastojanja u Banjoj Luci između dva rata”, u *Banja Luka u novijoj historiji (1978–1945): zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18. do 20. novembra 1976. godine* (Sarajevo: Institut za istoriju, 1976), 550–559.

сјенци политичке борбе. Запажајући да је послије уједињења народ почео да се освјешћује и схвата да је потпуно погрешно фаворизовати само велике центре, издавачи *Развиџка* даље наводе да сви дијелови земље имају право да се свестрано развијају, у чему је требало да великог учешћа има и часопис који је поново покренут. Изражавајући задовољство и имајући вјеру у раскошно духовно богатство народа Босанске Крајине, потписници уводника истичу да би и поред другачијих околности и услова требало да задржи своју некадашњу структуру, јер је то једини пут који води очувању моралних тековина народа пред најездом све већег и веома сумњивог страног утицаја. Истовремено све ово би требало да омогући благотворни утицај позитивних вриједности свјетске културе на локално становништво, те да се на тај начин оно издигне на једну вишу културну инстанцу. Међутим, требало би изнијети констатацију да ипак много прилога и обавјештења о свјетским културним дешавањима *Развиџак* није доносио, али су зато изнијети вриједни етнографски прилози за проучавање културе и традиције Врбаске бановине, Босанске Крајине, односно Босне и Херцеговине, што је и наговјештено у овом уводном чланку кроз објављивање прилога који се односе на изучавање народног живота, те објективно информисање читалаца о свим актуелним вијестима из земље и иностранства. Издавачи су, такође, као одани поштоваоци Петра Кочића и популаризатори његових идеја, очигледно тежили да успоставе континуитет другог годишта *Развиџка* с његовим, већ тада давно остављеним, првим годиштем.

И поред великог временског размака, те потпуно другачијих друштвених, политичких и културних прилика у земљи и свијету, ипак су успјели да у великој мјери остваре овај континуитет, како у погледу оних који су били сарадници часописа, као што су поново Коста Мајкић, Павле Лагарић, Милан Карановић и др., тако и везивањем за Кочића, честим објављивањем чланака везаним за његов живот и дјело. Приликом обиљежавања двадесете годишњице од смрти Петра Кочића *Развиџак* је овом догађају посветио новембарски број 1936. године. Тај број је у цијелости посвећен овом великану, те је садржао 12 пригодних чланака о Петру Кочићу, као и репродукцију његове фигуре са споменика. Ту су објављени вриједни текстови о Петру Кочићу, као што су чланак Косте Мајкића *Враћимо се њајријези Пейра Кочића*, Милана Карановића који говори о чистоти кочићевског језика и фолклорној вриједности донесеног и приказаног на почетку његове приповијетке *Туба*. Међутим, поред свих ових прилога, веома би значајно било истаћи два текста Душана Ђурина Поповића. Први, *Тибериус Грах – Пейар Кочић*, објављен у *Развиџку* (год. 6, бр. 11 (1939), стр. 326–335), у коме аутор пореди нашег Кочића, „вожда” крајишника са

почетка 20. вијека, са историјском личношћу римског народног трибуна из 2. вијека п. н. е, те заступа тезу о великом угледању Кочићевом на Тиберијуса, који се највише огледао у залагању за спровођење аграрне реформе. Истовремено је истицао аутор и њихове разлике, које су се огледале у друштвеном и материјалном статусу: Тиберијус, син римских патриција и Кочић, син крајишких сељака.

Поред успомене на лик свог покретача, *Развиџак* је чувао и успомену на младобосанце. Тако је у првом броју другог годишта *Развиџка* од 1. јануара 1935. године објављен чланак Косте Мајкића о величини и значају израженог патриотизма наших народа као битног чиниоца побједи над Аустро-Угарском. У истом броју изашао је и чланак Јуре Бегича, који носи симболичан назив *О расама*, у коме се даје преглед научних хипотеза које обарају расистичке предрасуде, па аутор наводи: „Веле, да је човјек још прије милион година ходао по земљи. Њега на земљи није одржала ни раса ни нација ни држава. Одржала га је способност прилагођавања, његова друштвеност, слобода и солидарност.”

Остали чланци, посвећени привредним и другим актуелним друштвеним темама, такође се одликују прецизношћу запажања и свеобухватним увидом у проучавану тематику.

Штампан и даље у првобитном формату, али с повећаним бројем страница, бројнијим, исцрпнијим и дотјеранијим прилозима, те квалитетнијом техничком опремом, *Развиџак* се на почетку свог поновног излажења представио читалачкој публици као савремен и квалитетан часопис, који даје и довољно простора лијепој књижевности, окупљајући веома талентоване младе књижевнике, али који ипак претежно третира научну и друштвену проблематику и подстиче биљежење народних предања и изучавања народне традиције и фолклора. Оновремена међународна и унутрашња дешавања не остају без одјека на страницама *Развиџка*, па чак и поједини његови сарадници заузимају према значајнијим појавама одређене ставове, који имају напредну подлогу.

Занимљиво је да су за поново покретање *Развиџка* у његовом уређивачком одбору поново окупљени бањалучки интелектуалци, не само српске, него и хрватске и муслиманске народности, а текстови прилога објављују се и ћирилицом и латиницом, зависно од тога којим је писмом и којим нарјечјем писан рукопис. Анализа појединих дијелова часописа даје повод да се донесе закључак о свестраној образованости појединих његових сарадника, који су се бавили изучавањем разноврсних појава, те имали широк дијапазон занимања. За поједине сложеније области уредништво је ангажовало сараднике који су били сталнији и који су се

јављали низом чланака. На тај начин су попуњавали празнине у схватањима просјечних читалаца о важним видовима ондашњег савременог друштвеног живота.

Преплитање компоненти локалног колорита и токова савременог културног живота дало је у оквиру садржаја *Развијка* веома оригиналну синтезу која свједочи о томе на ком су завидном културном нивоу били његови уредници и сарадници.

Првог јануара 1936. часопис је промијенио власнике и прешао у руке друштва „Змијање”, али је уређивачки одбор остао.

Одговорни уредник часописа до 1939. године био је Коста Мајкић, а затим његов наслѣдник Петар Гаковић.

Када је ријеч о штампању *Развијка*, једно вријеме штампан је у штампарији Графика у Бањалуци, а затим у штампарији Јовића и др. Након 1918. у Бањалуци настављају рад старије штампарије, али су мијењале власнике и називе, а настају и неке нове. Некадашњу штампарију Фон и Гргић откупио је Звонимир Јовић, промијенивши јој име у Штампарија Јовића, радила је до краја Другог свјетског рата.

Како смо већ навели, подједнако су употребљавана оба писама, заправо онако како су их користили сарадници. Занимљиво је да је на корицама појединих годишта часописа његов назив писан ћирилицом и латиницом, што нам наговјештава да се овом комбинацијом хтјела потцртати равноправност оба писма.

Година 1920. сматра се првом годином излажења. Почетак поновног покретања *Развијка*, 1935, обиљежена је као друго годиште, односно наставак првог. Нова серија излажења, 1971–1975. обиљежава се поново као година прва, а такође је обиљежен и број од 1999.

Обим појединих годишта је:

Год. I (1910), бр. 1–6, стр. 192

Год. II (1935), бр. 1–12, стр. 418;

Год. III (1936), бр. 1–12, стр. 420;

Год. IV (1937), бр. 1–12, стр. 380;

Год. V (1938), бр. 1–12, стр. 396;

Год. VI (1939), бр. 1–12, стр. 386;

Год. VII (1940), бр. 1–12, стр. 376;

Год. VIII (1941), бр. 1–12, стр. 128.

Часопис је излазио једанпут мјесечно, а штампан је на фином писаћем папиру, формата 22×14,5 cm (октав) на 2–3 табака. Области које је обухватао су: књижевност (приповијетке, пјесме, есеји, драме, одломци из

романа), филологија, култура, просвјета, етнологија, историја, географија, политика, економија, право и пољопривреда.

Покрећући *Развиџак* поново, 1935. године, након дуготрајне паузе, уредништво је имало за циљ да настави и продуби кочићевску традицију, утичући на стварање духовне климе која је припомагала да дођу до изражаја таленти чије је изражавање било јасно и одлучно на страни напретка, а против отуђења.

С обзиром на идејне позиције аутора чији су радови објављивани у *Развиџку*, може се закључити да је уредништво овог часописа окупљало сараднике различитих праваца. Највећи дио простора у часопису заузимају литерарни радови (поезија, приповијетке, одломци романа и драма, есеји, критички прикази), чији су аутори углавном критички реалисти.

Поезија која је објављена у *Развиџку* не заостаје за југословенском поезијом тога времена. Ова поезија ће сачувати поетику младих и нових нараштаја, којој прилике нису омогућиле да каже своју завршну ријеч. Најзапаженији су: Славко Мандић, пјесник крајишких балада и елигија, поријеклом Змијањац, био је Кочићев следбеник. Најплоднији сарадник часописа у области поезије је Момчило Тешић, чијих је 18 пјесама објављено у часопису у периоду од 1937. до 1941. године. Запажене су и родољубиве и напредне пјесме Алексе Микића.

Заступљено је укупно 70 поетских прилога. Знатно мање је објављено драмских радова, свега три, међу којима се истиче својим социјалним реализмом драма у једном чину *Сеоска свадба у околици Бањалуке* Звонимира Шубића.

Часопис је објавио 1935. године одломке романа Звонимира Шубића *Брак Јосипође Марије* и слика *Из њровинције*, који одишу социјалистичким реализмом и напором да се социјалне прилике прикажу у правом свјетлу. Затим, исте године, објављен је и одломак *Село болује* из романа *Леши-нари* аутора Месуда Куленовића, који је такође показао афинитет према социјалној проблематици, коју је уткао у структуру романа, чији је стил оновремен и проницљив.

Године 1936. објављен је у часопису одломак *Малоџрађани*, из романа Звонимира Кулунџића *Љеркин животи*. Овај је аутор критички гледао на стварност, а као литерата постигао је у погледу стила приличан успјех.

Оскудност прилога из области романа потиче из околности што је уредништво часописа окупљало ауторе искључиво на подручју Босанске Крајине, а такође је разлог био и недостатак средстава за хонораре.

Уочљива је чињеница да је у крајишкој књижевности доминирала приповијетка, као најпогоднији књижевни облик да искаже живот и не-

воље крајишког човјека. Приповијечи је била осигурана могућност развоја јер је пред њом стајао поприлично необрађен живот крајишких села и планина. Крајина испреплетана свим вјерама и нацијама, а богатством и сиромаштвом који иду у крајност, нашла је своје приповједаче. Они су преузели на себе тежак задатак, а то је да писаном рјечју прикажу крајишко село у свијету тадашњих социјалних, политичких и економских односа.

У часопису *Развиџак*, објављено је 55 приповиједача, 29 аутора. Године 1910. објављене су приповијетке Петра Кочића *Књаз Микајло сјасава Рајиково*, из збирке *Јауци са Змијања*, те *Суданија*. Исте године објављена је и приповијетка *Просидба* Светозара Ђоровића. Бранко Ђопић је 1938. дао свој прилог часопису, приповијетку *Они који луџају*. Ова приповијетка одише карактеристикама социјалног реализма и пишчеве привржености завичају. Године 1940. објављена је приповијетка Алексе Микића *Туџачи*. Значајан допринос приповједачкој прози дао је и Звонимир Шубић који је исказао реалну и болну истину о тешком, мукотрпном животу малог босанског човјека. У ред најбољих приповједача старије генерације винула га је збирка приповједача *Фазлића ѿѿок*.

Љубав према селу, његовим односима и сукобима између сељака и чаршије, сељака и власти, па напосе и међусобних сукоба, у својим приповијеткама исказали су и Милан Бабић, Гојко Бановић, Душан Ђурановић, Миодраг Борисављевић, Милорад Гајић и др. У својим приповијеткама Загорац је вијерно осликао и буђење тешких радника и мученика од којих млади постају ватрени борци радничког покрета (приповијетка *Дужари*).

Загорчево приповједачко дјело се може мјерити са савременим приповједачима. Сагледавајући у цијелости приповијетке с мотивом села, може се рећи да оне губе на умјетничком зарад социјалног утиска. Са тог аспекта одишу једностраношћу. Ипак, морамо закључити да међу овим младим писцима има квалитета, али би их требало правилно разумјети. Тај мотив села у неким приповијеткама није довољно умјетнички уобличен, односно оне немају композицију и висок стилски квалитет, чиме, рецимо, обилују приповијетке Иве Андрића или Лазе Лазаревића. Ово нису особине ових писаца, али се те мањкавости надокнађују њиховом документарношћу. Можемо закључити да ови приповједачи у потпуности живе у свом времену. За своје нове садржаје прожете напредним ставовима исковали су нов литерарни израз.

Посебан значај у часопису имају чланци и есеји који третирају проблематику тадашње литературе уопште. Актуелност и вриједност већине ових чланака остала је неумањена до данас и корисна као значајан извор података за проучавање појединих писаца и њихових дијела. Међу по-

себне вриједне прилоге може се уврстити есеј Милана Будимира *Кочићев месијанизам* у којем је освијетљен развој Кочићевог књижевног талента, од субјективног лиризма ка политичком борбеном дјеловању у улози народног трибуна. Есеј Васе Глушца *Пејтар Кочић и Павле Лајарић* оживљава период Кочићевих првих књижевних покушаја и утицаја Павла Лагарића на његово књижевно опредјељење.

Прилози Милана Карановића *Родитељи Кочићеви* и *О старини Кочићеве породице*, значајан су прилог проучавања прилика у вријеме Кочићевог дјетињства и рада у вријеме анексионе кризе и његових напора на покретању часописа *Развијак*. Есеј Сретена Јакшића *Успомена Пејтра Кочића међу радницима* приказ је Кочићеве политичке борбе за национално и социјално ослобођење, као и његових веза с радничким покретом.

Чланак Косте Мајкића *Враћимо се њајријошњем Пејтра Кочића* освјетљава Кочићев патриотизам, заснован на великој љубави према народу, уз оштру критику плаћеничког патриотизма, који се претворио у робу након стварања националне државе. Ови прилози нас подсјећају на везаност наставка часописа за кочићевску традицију.

Есеј Гојка Бановића *Успомене Миле Бакућа* вриједан је прилог који омогућава упознавање живота, те приказивање значаја Миле Бакута у поезији Босанске Крајине.

Чланци Васе Глушца о Васи Кондићу доносе приказ приповједачке дјелатности Васе Кондића и прилика које му нису омогућиле да створи обимније радове и упозна савремене правце у књижевности. Прилози Звонимира Кулунцића о Антуну Густаву Матошу освјетљавају живот и књижевни рад писца, уз анализу услова у којима је стварао своја књижевна дјела.

Анализирајући у цјелини прилоге из области књижевне критике може се са сигурношћу закључити да овај часопис није оптерећивао своје рубрике већим бројем безначајних приказа, те да је зависно од литерарне вриједности дјела посвећиван и одговарајући простор. Значајно је и то да је књижевна критика пратила и редовно доносила приказе о свим значајнијим публикацијама објављеним тада на територији Југославије.

Прикази о књигама нису били усмјерени само на књижевност, него су представљали публикације из различитих научних и друштвених области. Међу вриједне прилоге из области књижевне критике може се сврстати приказ Бранка Иванчевића о збирци *Остърво наше њјева* пјесника Иве Клачића Жица, у којем су свестрано анализирани језик и мотиви појединих пјесама; приказ Душице Кочић о Ђопићевој збирци приповједака *Под Грмечом*; Кулунцићеви прикази Матошевог књижевног дјела и карак-

теристика Крлежине идејне оријентације и литерарних тежњи у приказу његовог дјела *Европа данас*. Из пера истог критичара потичу исцрпни и врло стручни прикази Кикићевих приповједака *Провинција у њозадини* и романа *Хо-рук*, као и романа Хамзе Хуме *Зграда на рушевинама*.

Од приказа и есеја који се односе на књижевност других народа значајан је есеј о Д. С. Мержековском Стеве Јањића, у којем се анализира значај студија овог аутора о европској културној историји и његовом утицају на формирање књижевних праваца у руској књижевности. Затим можемо издвојити есеје Павла Лагарића о Гогољу и Чехову, Роберту Бернсу, Јанс Петеру Јакобсону и значају њихових романа.

Веома важан елемент који је условио покретање и идејно усмјерење *Развиџак* био је константно праћење живота, рада и културних дјелатности, те просвјетивања становништва Босанске Крајине.

Развиџак 1972–1975

Књижевна заједница „Петар Кочић” из Београда 1972, у настојањима да освјежи успомену на Петра Кочића и да врати сјећање на књижевно-културни часопис *Развиџак*, ослањајући се на Кочићев *Развиџак* из 1910. покреће поново нову серију, „часописа за књижевност, културу, уметност и науку”. Редакцију су сачињавали: Божо Булатовић, Момчило Ђерковић, Теодор Опалић, Лазар Радовановић и Никола Стијепчевић. Одговорни уредник био је Божо Булатовић до броја 8–9, 1974, када уредништво преузима Момчило Ђерковић. Редакцију сачињавају: Момчило Ђерковић, Тодор Опалић, Никола Стијепчевић и Лазар Радовановић.

Први уредник нове серије Божо Булатовић рођен је 6. јануара 1927. У Мојковцу, а умро 12. августа 2009. у Подгорици. Био је пјесник, приповједач, романсијер, књижевни критичар, антологичар, драматург, позоришни коментатор, преводилац, културолог и уредник. Потиче из угледне црногорске и партизанске породице, а и сам је учесник Другог свјетског рата као партизан. Завршио је Филозофски факултет у Београду 1952. године. Био је гимназијски професор на Цетињу и у Беранама. Уређивао је часописе *Сусрећии*, *Развиџак*, *Годишњак Иваницке гимназије*. Касније је био уредник у редакцијама *Борца*, *Побједе*, *Борбе*, *Свећа*. Једно вријеме је био сарадник истовремено у десетак часописа. Прозу је почео писати још као средњошколац 1947. У књижевној периодици објавио је велики број приповиједака, есеја, драма, те стотине позоришних и књижевних критика и полемика.

Први број нове серије изашао је 1. маја 1972. године. Од тада па до децембра 1975. *Развитак* је излазио у мјесечним и двомјесечним свескама у обиму од шест штампаних табака.

Часопис је штампан у Штампарији Руско слово, у Руском Крстуру.

На првој страни бр. 1, год. 1, из 1972. године редакција је објавила следећи текст који носи симболичан назив *Јеретици или сањари*:

„Припадамо удружењима, – а оснивамо књижевно друштво!

Сарађујемо са постојећим, – а покрећемо још један књижевни часопис!

Клијенти смо издавачких кућа, – а, издајемо књиге! `Чрезвичайни сврабеж књигопечатанија`? – Јеретици или сањари?

Не планирамо рушење старих, нити саздавање нових естетских норми. То остављамо другима. Ми, једноставно отварамо још једна врата.

За књигу чији квалитет гарантује писац, а не књиговезац.

Први број часописа *РАЗВИТАК* отвара прву страницу своје прве свеске у новој серији. Основао га је 1910. године Петар Кочић, а сада га обнавља **КЊИЖЕВНА ЗАЈЕДНИЦА `ПЕТАР КОЧИЋ`**.

Остало се налази између корица.”

Преглед бројева по годиштима:

Год. I (1972), бр. 1, 3–4, 4–5, 6, 7–8;

Год. II (1973), бр. 1–2, 3–5, 6–9, 10, 11–12;

Год. III (1974), бр. 1–2, 3, 4, 5, 6, 7;

Год. IV (1975), бр. 1, 2–3, 4–5, 6–7, 8–9;

Год. I (1999), бр. 1.

Потребно је нагласити да има грешака у нумерацији, па се неки бројеви приликом двоброја подударају. Аутор је користио у библиографији бројне ознаке које су наведене на обрађиваној публикацији.

Што се тиче концепције часописа, био је диференциран на повремене и сталне рубрике. Иако представља наставак и у вези је с Кочићевим „Развитком“, ипак не доноси рубрике које су имала претходна годишта, а ни такву структуру нити идеју. Није намијењен приказу политичких питања, није намијењен друштвеним односима, развоју пољопривреде, географским и историјским истраживањима, медицини; имао је образовни карактер, и прије свега био је културни часопис, који се бавио лијепом књижевношћу, књижевним приказима и освртима, књижевном критиком. Дакле, свеобухватност тема у „Развитку“ до 1941. све се више сужавала да би овај из периода 1972–1975, био скоро потпуно уско профилисан. Иако је био насловљен као часопис за књижевност, културу, науку и умјетност,

ипак се највише бавио књижевношћу и такав тренд задржао до престанка излажења. Рубрике које је обухватао су: „Нова имена“, „Нове странице“, „Поезија без граница“, „Књига о књизи“, „Библиографија“, „Дневник критичара“, „Реч и време“ и „Истраживања“.

Развиџак 1999

Водећи се мотивима својих претходника, те геслом „Да наставимо“, познати кочићолог Миодраг М. Вулин, 1999. године, поново покреће часопис *Развиџак*. Вјероватно не знајући да га је и Књижевна заједница „Петар Кочић“ у Београду 1972. већ покретала, у *Уводној ријечи* он наводи: „*Развиџак* је поново, по трећи пут, пред нама (...) *Развиџак* се у нашем граду појављује по трећи пут са жељом да успостави континуитет кочићевске традиције и због чврстог уверења да је оставио неизбрисив траг на овим нашим просторима, па и шире, чиме је обележио стазу „Књижевној Крајини“ бана Светислава – Тисе Милосављевића и сенатора др Васе Глушца (1931–1932), обновљеном имењаку (1935–1941), као и „Коријену“ и „Путевима“ у другој половини нашега века. Уредништво ће настојати да часопис настави развитак нашег свеукупног друштвеног стваралаштва и допринесе осветљавању српске културе и националне прошлости.”

Уредник нам јасно указује на идеје и циљеве које је имао покрећући поново *Развиџак*, те зашто је био тако важан, да би заслужио поново покретање. Међутим, уредник није имао намјеру да његова судбина буде запечаћена изласком само овог, једног броја.

Обимом од 183 стр. и велиином од 21 cm, број је био одлично конципиран. Јасно подијељен на рубрике, доносио је квалитетне научне текстове, критичке огледе и приказе. На почетку редакција даје пригодан текст *Мосџ на жейи* из кога издвајамо:

„Нећемо овдје, у овој здравици, на овом пријему који *РАЗВИТАК* приређује Иву Андрићу, о она два славна и трајна моста што Жепу и Дрину, времена и људе, вјере и намјере, премостише и премошћавају.

Сав Андрић је једно велико и тврдозидно мостовље, чији лукови стоје изнад времена и простора, а стубови су у тлу, минулом и садашњем. Мостовље мало и велико, које води од далеке прошлости у садашњост, а сеже ка будућности... Тако је неимарство овог писца постало неимарство трију наших генерација – минуле, садашње и оне која ће нас наслиједити.”²⁸

Закључак

Часопис *Развитак*, у више наврата покретан, тешком муком и преданим радом, плод је и средство остварења циљева нашег Петра Кочића „барда револуције”, како су га називали. Кроз све периоде излажења значајна обавјештења о „свјетској култури” *Развитак* није дао, али је зато дао многе прилоге значајне за упознавање народног живота и историје овог краја, приказе културних дешавања, научне прилоге, политичке приказе, што га сврстава у оне судионике који су били значајни у свом времену и који су веома значајни у садашњости као вијерна историјска слика о нама, а ради проучавања наше културне историјске прошлости.

У турбулентном историјском периоду, периоду аустроугарске анексије Босне часопис је одиграо значајну културну, историјску и политичку улогу, и послужио је као инструмент за постизање јединственог циља ондашњег грађанства и сељаштва, а тај циљ је очување отаџбине, што је свакако и безвремени циљ једног народа.

Излажење оваквог, невеликог обимом, али итекако значајног часописа, даје нам увид у једно вријеме које је остало иза нас, и које је поставило чврсте темеље нашег даљег културног развоја и напретка. Ослањајући се на овакве радове и оваква разматрања у могућности смо да расвијетлимо цјелокупан пријашњи културни рад и развитак нашег народа, те имамо прилику да кроз призму прошлости јасније сагледамо садашњост и будућност.

Стога би требало истраживати нашу периодику, дајући јој посебно мјесто и значај.

Literatura:

1. Milanović, Branko. „Književna nastojanja u Banjoj Luci između dva rata”. U *Banja Luka u novijoj istoriji (1978–1945): zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18. go 20. novembra 1976. godine*, 550–559. Sarajevo: Institut za istoriju, 1976.
2. *Razvitak* god. 1, br. 1 (1910) (na ćirilici).
3. *Razvitak* god. 2, br. 1 (1935) – god. 2, br. 8 (1941) (na ćirilici).
4. *Razvitak* god. 1, br. 1 (1972) – god. 4, br. 8/9 (1975) (na ćirilici).
5. *Razvitak* god. 1, br. 1 (1999) (na ćirilici).
6. Stojnić, Bojan. *Štampa i štamparije u Banjaluci (do 1941)*. Banjaluka: Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, 2006 (na ćirilici).

Slavica Gostimirović

Doboj Public Library

slavicagostimirovic@gmail.com

RAZVITAK, JOURNAL OF LITERATURE AND CULTURE

Abstract: The basis for launching the journal *Razvitak* (Development) was the historical and cultural situation at that time in Bosnia and Herzegovina and Bosanska Krajina. The entire period of publication of the journal of literature and culture *Razvitak* is divided into four periods, with a large time distance (1910, 1935-1941, 1972-1975, 1999). This paper intends to give a modest contribution to the development of science and the preservation of Serbian periodicals, to show its importance in the spread of literacy, culture, and the preservation of cultural tradition, all thanks to the enthusiasts who unselfishly worked on the foundation of our cultural identity.

Keywords: journal *Razvitak*, Petar Kočić, Bosanska Krajina, annexation of Bosnia, Mlada Bosna (Young Bosnia), Branko Ćubrilović, Jovo Zubović, Božo Bulatović, Miodrag M. Vulin.

Примљено: 6. августа 2018.
Исправке: 3. септембра 2018.
Прихваћено: 17. септембра 2018.